

НАСТУПНІСТЬ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ І ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Василь ЧУБАР

У статті проаналізовано теоретичні та методичні аспекти реалізації наступності у процесі загальноосвітньої та професійно-технічної освіти. Запропоновано підходи до удосконалення змісту навчання та оптимального поєднання методів, форм і способів реалізації наступності у процесі профільного навчання технологій виробництва старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів та професійно-технічного навчання.

Theoretical and methodological aspects of realizing the principle of succession in the process of secondary comprehensive and professionally biased education have been analyzed in the paper. The paper suggests the ways of improving the content of teaching and providing an optimal combination of methods, forms, and means of implementing the principle of succession in the process of profile teaching of production technology to high school children at comprehensive schools and the institutions of professional and technical education.

Постановка проблеми. Нині проблема підготовки кваліфікованих фахівців для всіх галузей виробництва досить актуальна й вимагає розв'язання. Суть проблеми полягає у тому, що виробництву потрібні працівники, які готові працювати в умовах швидкої зміни технологічних процесів і впровадження новітніх технологій у виробництво. Сучасний стан науково-технічного прогресу характеризується лавиноподібним розвитком новітніх технологій енерго і ресурсозберігаючих, науково насичених, мініатюрних, екологічно чистих тощо. Ці зміни ставлять нові, складніші завдання перед загальноосвітніми навчальними закладами з удосконалення підготовки старшокласників до трудової діяльності в умовах інноваційного виробництва. Одержані старшокласниками знання, уміння й навички у процесі профільного навчання повинні сприяти їхній оптимальній адаптації до трудової діяльності в умовах постіндустріального суспільства.

Однак у роботі загальноосвітніх навчальних закладів є суттєві недоліки щодо формування в учнів соціально значущих компетенцій, володіння якими дозволить оптимально адаптуватися до життя в умовах ринкових відносин. Зокрема дослідження Н. Гафурової і В. Лях проведене шляхом анкетування старшокласників довели що, 88% з них вважають: школа не надає їм належної освіти, яка була б достатньою для професійного самовизначення та успішної розбудови подальшої професійної кар'єри [4].

Окрім того, С. Сисоева зазначає що „Сучасна модель профільного навчання в загальноосвітньому навчальному закладі повинна задовольнити самі високі вимоги суспільства, особливо у наш час, коли дедалі збільшується попит на високий рівень професіоналізму фахівців... Низький професійний рівень значної частини населення України знижує конкурентноздатність країни на світовому ринку, впливає на рівень соціальної стабільності. Сьогодні нам потрібні не просто високопрофесійні «роботи», а люди, у яких органічно поєднується майстерність робочих професій з умінням використовувати багатство, накопичене світовою культурою “ [12, с. 264-265].

У зв'язку з цим проблема удосконалення підготовки старшокласників до трудової діяльності в умовах інноваційного виробництва вимагає свого розв'язання. Відповідно до цього МОІН України розробило ряд нормативних документів [8, 9], ведуться пошуки прогресивних технологій профільного навчання [3, 12] та його організації у старшій школі [6, 10], розробляються й впроваджуються нові профілі. Але проблема вдосконалення методичної підготовки вчителів технологій до профільного навчання старшокласників технологій виробництва згідно до сучасних вимог на даний час ще не належному рівні. Ми зупинимось на окремому аспекті цієї проблеми, який не одержав відповідного наукового та методичного розв'язання: вдосконаленню реалізації наступності у процесі профільного

навчання старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів технологій виробництва й професійно-технічного навчання.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемі забезпечення наступності змісту навчання присвячено багато наукових праць, а саме з історії розвитку наступності в навчанні (Я. Коменський, Й. Песталоцці, К. Ушинський); про вплив практичної діяльності на психіку й розвиток особистості (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Ю. Самарін, С. Талізін); з теоретичної розробки наступності (Б. Ананьєв, А. Батаршев, С. Батишев, О. Бушля, В. Мадзігон, Ш. Ганелін, А. Усова); дослідження змісту наступності й шляхи її реалізації в навчанні (Р. Гуревич, О. Дубинчук, А. Киверялг, Ю. Кустов, В. Лихач, Н. Розенберг,

М. Романовська, Л. Хромова, Г. Цибульська, Л. Филатова). Теоретико-прикладні аспекти наступності загальної й професійної підготовки молоді, неперервної освіти дорослих висвітлені у працях відомих українських вчених С. Гончаренка, Г. Гордійчук, Р. Гуревича, І. Зязюна, О. Коваленко, Г. Костюка, Н. Ничкало, В. Олійника, С. Сисоевої та інших. Різні аспекти функціонування системи неперервної освіти досліджувалися у роботах С. Архангельського, Ю. Бабанського, В. Бондаря, В. Козакова, І. Лернера, А. Матюшкіна, В. Паламарчук та інших.

Наступність, як тлумачить С. Гончаренко у межах загальноосвітньої школи це «...послідовність і систематичність у розміщенні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів та етапів навчально-виховного процесу. Наступність здійснюється при переході від одного уроку до наступного (тобто у системі уроків), від одного року навчання до наступного. Досягнення наступності у шкільній практиці забезпечується методично обґрунтованою побудовою програм, підручників, дотриманням послідовності руху від простого до складнішого у навчанні і взагалі усією системою методичних засобів» [5, с. 227].

Трикомпонентну цілісну педагогічну систему наступності в навчанні розроблена А. Батаршевим, передбачає наступність у становленні особистості, яка вчиться; наступність у змісті навчання; наступність у методах, формах і засобах навчання. На його думку, «по-перше, наступність у навчальному пізнанні реалізується у процесі здійснення неперервних міжпредметних та міжциклових зв'язків; по-друге, наступність навчання передбачає неперервність навчального пізнання, як необхідну умову виникнення нового знання» [2, с. 22].

Наступність змісту профільної технологічної освіти старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах, а потім і у процесі професійно-технічного навчання, як вважає Г. Гордійчук повинна мати два етапи: вияв наступності у змісті і методичне «препарування» навчального матеріалу, що сприяє осмисленню учнями наступності знань, які вони здобувають у навчальному процесі; реалізація наступності в процесі навчання за допомогою певних форм, методів, прийомів та засобів [6, с. 17].

Як стверджують Г. Балл та П. Перепелиця, використання принципу наступності у процесі профільного навчання забезпечить підвищення рівня самостійності школярів у навчальній діяльності, виробленню здатності до самостійного і творчого виконання завдань професійного змісту, що вимагає розвитку ініціативи самоконтролю, відповідальності, кмітливості, майстерності тощо. З огляду на це головними принципами підготовки мають бути проблемність і розвиваюча спрямованість, а формування практичних компонентів досвіду має поєднуватися з теоретичним навчанням [1, с. 78-90].

Незважаючи на вагомі результати досліджень науковців та педагогів-практиків щодо реалізації принципу наступності у процесі розробки і впровадження програм з підготовки фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів, поза увагою дослідників залишилися важливі питання забезпечення наступності у процесі профільного навчання технологій виробництва старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів й професійно-технічного навчання.

Мета статті полягає у визначенні підходів до удосконалення змісту навчання та оптимального поєднання методів, форм і засобів реалізації наступності у процесі профільного навчання технологій виробництва старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів та професійно-технічного навчання.

Виклад основного матеріалу. При визначенні умов, можливостей і способів реалізації наступності у процесі профільного навчання технологій виробництва старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів та професійно-технічного навчання ми будемо виходити із наступних положень:

зміст, методи, форми і засоби профільного навчання технологій виробництва повинні формуватись, визначатись і реалізовуватись з врахуванням наступності із професійно-технічним навчанням; наступність характеризується усвідомленням вивченого матеріалу на новому, більш високому рівні, підкріпленням тих знань, що вже мають учні, розкриттям нових зв'язків, просуванням від простого до складного у навчальному процесі та самостійній роботі;

навчальний процесу є педагогічною системою й вимагає „... встановлення таких співвідношень між цілями, змістом, методами, засобами, організаційними формами цієї діяльності на послідовних етапах навчання і виховання, які дають змогу будувати кожний новий етап з використанням минулого досвіду учнів і таким чином полегшують їхню адаптацію до умов навчання в наступному класі або в новому навчальному закладі “ [3, с. 4].

Нині технологічний напрямок має широкий перелік спрямувань, за якими здійснюється навчання старшокласників. Заклади загальної середньої освіти проводять їхню підготовку за 54 професіями [9, с. 7]. Завдяки профільному навчання старшокласників за технологічним профілем здійснюється підготовка до багатьох професій: від масових низько кваліфікованих, які потребують значного фізичного навантаження, до більш кваліфікованих робітничих професій, престижних, які можна отримати, продовжуючи навчання в ПТНЗ, технікумах чи ВНЗ.

Реалізацію принципу наступності у процесі профільного навчання старшокласників технологій виробництва вважаємо за необхідне пов'язати із трьома рівнями здобуття професійної підготовки, що забезпечує одержання масових професій зазвичай низької кваліфікації пов'язаних з фізичною або монотонною розумовою працею; початкове професійне навчання, орієнтоване на подальше розширення та вдосконалення на наступних після шкільних етапах (своєрідна підготовка до продовження навчання у професійно-технічних навчальних закладах, технікумах, навчання на підприємствах тощо), з метою одержання вищої кваліфікації у професіях і спеціальностях відносно високого інтелектуального насичення; професійна освіта як початкова стадія, старт на шляху одержання високої кваліфікації в перспективі ділової кар'єри, вибір якої було зроблено цілком свідомо та аргументовано.

Виходячи із вище зазначеного, відповідно до рівня професійної підготовки старшокласників, учителі технологій повинні мати чітке уявлення про зміст загальнотехнічних і спеціальних предметів, виробничого навчання у ПТНЗ і спрямувати свої зусилля на поліпшення профільного навчання технологій виробництва [11, с. 1].

Окрім того, для подолання невідповідності змісту і структури профільного навчання старшокласників технологіям виробництва до вимог ринку праці пропонуємо розвивати практику партнерських відносин загальноосвітніх навчальних закладів із промисловими підприємствами, органами зайнятості населення, громадськими організаціями, установами додаткової освіти та ін. Така взаємодія сприятиме досягненню нової якості профільного навчання, що визначається: прогнозуванням потреб ринку праці; усуненням сегментації професійної освіти, диспропорції і зайвого дублювання у підготовці кадрів; оптимізацією переліку професій і спеціальностей, стосовно яких здійснюється підготовка кадрів; інтеграцією загальноосвітньої та професійно-технічної освіти.

Розвиток форм та змісту профільного навчання старшокласників у межах загальноосвітніх навчальних закладів має стати базовою основою для подальшого формування їхньої професійної обізнаності тому, що в процесі систематичного профільного навчання вони проходять шлях від найпростіших технологічних операцій до певного усвідомленого вибору професії. З іншого боку, для забезпечення свідомого вибору учнями майбутньої професійної діяльності під час профільного навчання технологій необхідним є налагодження взаємодії загальноосвітніх установ з установами професійної освіти.

На нашу думку, забезпечення наступності профільного навчання технологій старшокласників і ПТНЗ можливе шляхом удосконалення форм і засобів профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах з профорієнтацією на технологічний напрям; забезпечення тісної співпраці школи і ПТНЗ; використання набутих знань, умінь й навичок, забезпечення їхнього удосконалення, осмислення на новому, вищому професійному рівні; забезпечення мотивації навчальної діяльності учнів, формування пізнавального інтересу, розвиток здібностей, умінь і навичок самостійної роботи; реалізації внутрішньо-предметних й міжпредметних зв'язків.

Вважаємо, що реалізація наступності у процесі профільного навчання технологій виробництва у старшій школі повинна виражатися підбором матеріалу для вивчення, який враховує загальний розвиток учнів, їхню підготовленість з предметів й знання та навички з окремих питань програми, а також доступністю для свідомого засвоєння школярами; побудовою занять (з методичної точки зору), де форми й методи навчання, прийоми та способи пояснення нового матеріалу відрізнялися б від тих, до яких звикли учні у середній школі, щоб забезпечувався поступовий перехід до нових, більш складніших форм навчального процесу.

Виходячи із вищезазначеного, пропонуємо такі способи реалізації наступності при педагогічному проектуванні системи профільного навчання старшокласників технологій виробництва: розробка єдиного скоординованого навчального плану поетапної цілісної підготовки у школі і ПТНЗ на основі цільової установки на формування тих якостей, які диктуються соціально-економічним замовленням суспільства; виділення основних етапів формування якостей і видів професійної діяльності з обраного профілю; встановлення кінцевих рівнів сформованих навиків діяльності у старшокласників; вибір оптимального поєднання методів, форм і засобів профільного навчання з урахуванням специфіки програми й особливостей контингенту учнів; встановлення зв'язків між новим навчальним матеріалом і попередніми знаннями й умінями та їхнє використання у процесі формування нових понять та вирішенні навчально-методичних завдань; формування установки на свідоме життєве і професійне самовизначення й закріплення зробленого раніше професійного вибору.

Окрім того, реалізація наступності у процесі профільного навчання старшокласників технологій виробництва повинна сприяти цілісності педагогічної системи, що передбачає єдність цілей усіх її ланок та ступенів у досягненні загальної мети. У ланках «загальноосвітня школа – ПТНЗ» наступність навчання виступає в ролі принципу, що відповідає за узгодженість та скоординованість навчального процесу у цих навчальних закладах, і спрямованого на розв'язання існуючих суперечностей між ними. У свою чергу забезпечення наступності навчання у ПТНЗ неможливе без усвідомлення інженерно-педагогічними працівниками професійно-технічних навчальних закладів змісту і структури профільного навчання технологій виробництва у загальноосвітніх навчальних закладах, щоб пов'язати з ними зміст головних напрямів професійної підготовки учнів.

На основі опрацьованої психолого-педагогічної літератури, наукових праць учених та педагогів-практиків ми запропонували підходи до удосконалення змісту навчання та оптимального поєднання методів, форм і способів реалізації наступності у процесі профільного навчання технологій виробництва старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів та професійно-технічного навчання.

Висновки. Запропонований нами підхід до реалізації наступності у процесі профільного навчання технологій старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів та професійно-технічного навчання сприятиме підвищенню його ефективності. Зокрема формуванню оптимального змісту профільного навчання технологій та оптимального поєднання методів, форм і способів реалізації наступності.

Ми розглянули тільки окремий аспект проблеми наступності профільного навчання технологій старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів та професійно-технічного навчання. Подальшу роботу в цьому напрямку бажано спрямувати на розробку та впровадження у процес профільного навчання старшокласників технологій виробництва:

педагогічних умов реалізації наступності під час до профільного та профільного навчання;

форм і методів, які забезпечують поступовий перехід до нових складніших форм навчального процесу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балл Г. О., Перепелиця П. С. Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти / Г. О. Балл, П. С. Перепелиця // Психологічні аспекти гуманізації освіти: книга для вчителя. – Київ, 1996. – С. 78-90.
2. Батаршев А. В. Преимущество обучения в общеобразовательной и профессиональной школе: Теоретико-методологический аспект под ред. А. П. Беляевой. – СПб.: Ин-т профтехобразования РАО, 1996. – 80 с.
3. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько. – М.: Просвещение, 1995. – 208 с.
4. Гафурова Н. В., Лях В. И. Разработка и реализация предпрофильного образования в рамках сетевой модели «школа-вуз» / Н. В. Гафурова, В. И. Лях // Школьные технологии. – 2005. – № 5. – С. 94-104.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
6. Гордійчук Г. Б. Педагогічні умови забезпечення наступності вивчення природничо-математичних дисциплін у загальноосвітніх школах та професійно-технічних училищах: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / Г. Б. Гордійчук. – Вінниця, 2005. – 25 с.
7. Гуревич Р. С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах: монографія / під ред. С. У. Гончаренка. – К.: Вища шк., 1998. – 286 с.
8. Державний стандарт базової і повної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>.
9. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2003. – № 24. – С. 3-15.
10. Лернер П. Місце і роль профільного навчання в професійному самовизначенні випускників 12-річної школи / П. Лернер // Завуч. – 2003. – № 14. – С. 6 - 7.
11. Пінаєва О. Ю. Наступність у змісті трудового навчання в школі та професійної підготовки в ПТУ швейного профілю: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України / О. Ю. Пінаєва. – Київ, 2001. – 24 с.
12. Сисоєва С. О. Технологізація освітньої діяльності в умовах неперервної професійної освіти / С. О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія. – К.: Віпол, 2000. – С. 249-273.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Чубар Василь Васильович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: профільне навчання технологій виробництва.